

Верховний
Суд

Розвиток судової практики: солідарна та субсидіарна відповідальність

Сергій Жуков

д.ю.н., суддя-спікер Касаційного господарського
суду у складі Верховного Суду

«Avellum Disputes
Recovery»

Day: Asset

Online zoom meeting

ВСТУП

Солідарна та субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є надзвичайно ефективними інструментами для того, щоб забезпечити виконання одного з найголовніших завдань проваджень у справах про банкрутство, а саме задоволення вимог кредиторів.

Окрім забезпечення задоволення вимог кредиторів такі види відповідальності, які і будь-які інші види мають превентивну функцію, а саме забезпечують утримання від вчинення дій спрямованих на шкоду кредиторам та доведення суб'єкта господарювання до стану неплатоспроможності.

Попри те, що солідарна та субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є дієвими інструментами, такі види відповідальності практично почали застосовуватися у справах відносно недавно, а саме з 2018 року (субсидіарна відповідальність) та з 2019 року (солідарна відповідальність).

Оскільки вказані види відповідальності практичне своє застосування у справах про банкрутство почали відносно нещодавно, у 2024 році судова палата для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду ухвалила дві відповідні постанови, які покликані забезпечити єдність і сталість судової практики, яка стосується розгляду відповідних заяв про покладення солідарної чи субсидіарної відповідальності.

На основі аналізу таких постанов і тих змін, що вони принесли пропонуємо дослідити розвиток судової практики.

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Частина шоста статті 34 КУзПБ «Боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Якщо органи управління боржника допустили порушення цих вимог, вони несуть солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Питання порушення органами управління боржника зазначених вимог підлягає розгляду господарським судом під час здійснення провадження у справі. У разі виявлення такого порушення про це зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначених осіб».

Солідарна відповідальність керівника боржника – це вид спеціальної цивільно-правової відповідальності, відповідно до якої при здійсненні провадження у справі про банкрутство органи управління боржника, які не звернулися до господарського суду у місячний термін у разі наявності загрози неплатоспроможності підлягають притягненню до солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів відповідно до заяви кредитора, після виявлення такого порушення ухвалою господарського суду.

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

04 вересня 2024 року Верховний Суд у складі суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду ухвалив постанову по справі 908/3236/21 у якій вказав висновки про застосування норм права, щодо солідарної відповідальності у справах про банкрутство.

У вказаній постанові було змінено загальну концепцію солідарної відповідальності, зокрема судова палата намагалася усунути прогалини законодавства, які стосувалися самого процесу виявлення підстав для застосування солідарної відповідальності, подання відповідних заяв, та те, куди повинні включатися стягнуті з органів управління грошові кошти.

Окрім того, підставою для передачі справи 908/3236/21 на розгляд судової палати була встановлена наявність різного підходу колегій суддів судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду до вирішення питання щодо можливості застосування принципу конкурсного імунітету щодо стягнення кредитором(-ами) з керівника боржника грошових коштів в рахунок індивідуального погашення заявлених вимог.

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Момент встановлення порушення місячного терміну на звернення з заявою про банкрутство

Для більш зрозумілого аналізу змін щодо порядку розгляду заяв про покладення на органи управління боржника солідарної відповідальності, пропоную ознайомитися з такими змінами у форматі таблиці.

Висновки про застосування норм права до 04.09.2024	Висновки про застосування норм права після 04.09.2024 відповідно до постанови Верховного Суду у справі №908/3236/21
<p>Якщо керівник боржника допустив порушення вимог (ч. 6 ст. 34 КУзПБ), він несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів. Питання порушення керівником боржника зазначених вимог підлягає розгляду господарським судом під час здійснення провадження у справі. У разі виявлення такого порушення про це <u>зазначається в ухвалі господарського суду, що є підставою для подальшого звернення кредиторів своїх вимог до зазначеної особи.</u></p>	<p><u>Встановлення відповідного порушення (ч. 6 ст. 34 КУзПБ), і вирішення спору про покладення солідарної відповідальності на відповідного суб'єкта солідарної відповідальності (керівника / члена органу управління боржника) зі стягненням з нього суми цієї відповідальності здійснюються судом в одному судовому провадженні за відповідним зверненням кредитора / кредиторів.</u></p>
<p><i>Постанова Верховного Суду від 23.03.2021 у справі № 910/3191/20</i></p>	

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Порядок встановлення загрози неплатоспроможності

Висновки про застосування норм права до 04.09.2024

Отже, умовами/складовими для встановлення щодо боржника такого складного за своїм змістом юридичного факту як загроза неплатоспроможності боржника є одночасна (зокрема протягом місячного періоду, визначеного частиною 6 статті 34 КУзПБ) наявність, в свою чергу, таких юридичних фактів: - **існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань**, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо); - **розмір всіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань** перед всіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо), тобто такий майновий стан боржника за всіма його показниками (основними фондами, дебіторською заборгованістю, строк виконання зобов'язань щодо якої настав, тощо), який за оцінкою сукупної вартості всіх активів боржника очевидно не здатний забезпечити задоволення вимог виконання зобов'язань перед всіма кредиторами, строк виконання яких настав, ні у добровільному, ні у передбаченому законом примусовому порядку.

Постанова Верховного Суду від 15.06.2023 у справі №927/149/22

Висновки про застосування норм права після 04.09.2024 відповідно до постанови Верховного Суду у справі №908/3236/21

Було підтримано висновки про застосування норм права, які містилися у постанові Верховного Суду від 15.06.2023 у справі №927/149/22 і доповнено їх тим, що якщо:

- звернення або незвернення із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство жодним чином не впливає і не змінює стану та порядку розрахунків з кредиторами, не призводить до порушення їхніх прав на задоволення вимог до боржника (інших негативних наслідків для кредиторів: простій, збитки, штрафні санкції внаслідок невиконання боржником зобов'язання перед кредиторами);

- внаслідок неподання боржником відповідної заяви не змінились / не погіршились його розрахункові можливості (можливості відповідати за зобов'язаннями, зокрема і належними йому активами: майном, коштами, правом вимоги до третіх осіб тощо), –

Суд зазначає про очевидну відсутність загрози неплатоспроможності боржника.

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Порядок і обсяг стягнення суми солідарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 04.09.2024	Висновки про застосування норм права після 04.09.2024 відповідно до постанови Верховного Суду у справі №908/3236/21
<p>Суд касаційної інстанції погоджується з правильним висновком в ухвалі суду першої інстанції, скасованій апеляційним судом оскаржуваною постановою, щодо наявності, доведеності та обґрунтованості підстав для покладення на директора солідарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника перед Кредитором, та, стягнення відповідної суми кредиторських вимог, що були визнані у цій справі.</p>	<p><u>Стягнення коштів із члена органу управління боржника на підставі частини шостої статті 34 КУзПБ має здійснюватися на користь боржника з подальшим зарахуванням цих коштів до ліквідаційної маси.</u></p>
<p><i>Постанова Верховного Суду від 11.04.2023 у справі № 910/15018/19*</i></p>	
<p><i>*у вказаній постанові Верховний Суд залишив в силі ухвалу про стягнення солідарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника перед Кредитором саме на користь Кредитора</i></p>	

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Визначення особи, якій завдаються збитки у випадку розгляду заяви про покладення солідарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 04.09.2024	Висновки про застосування норм права після 04.09.2024 відповідно до постанови Верховного Суду у справі №908/3236/21
<p>Бездіяльність керівника, який ухиляється від виконання покладеного на нього КУзПБ обов'язку щодо подання заяви боржника про власне банкрутство, є протиправною, винною, <u>спричинює майнові втрати кредиторів</u> і публічно-правових утворень, порушує як приватні інтереси суб'єктів цивільних правовідносин так і публічні інтереси держави.</p> <p>Частиною 6 статті 34 КУзПБ закріплено презумпцію вини керівника боржника у недотриманні ним обов'язку визначеного абзацом першим цієї норми, адже положення абзацу першого цієї норми визначають імперативний обов'язок керівника боржника зі звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство. Така презумпція полягає в наявності причинно-наслідкового зв'язку між неподанням керівником боржника заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство та негативними наслідками для кредиторів у вигляді неможливості погашення збільшеної заборгованості.</p>	<p>Позов кредитора (кредиторів) слід кваліфікувати як похідний, оскільки грошові суми солідарної відповідальності фактично є сумою збитків, завданих боржнику його керівником (членом органу управління) неподанням (несвоечасним поданням) заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство, попри загрозу неплатоспроможності боржника, оскільки наслідком невиконання (несвоечасного виконання) керівником / органами управління боржника відповідного обов'язку під час загрози неплатоспроможності стала неможливість боржника задовольнити грошові вимоги кредитора, через що кредитор звертає такі вимоги до суб'єкта солідарної відповідальності, тим самим задовольняючи їх за відповідними зобов'язаннями боржника.</p>
<p><i>Постанова Верховного Суду від 15.06.2023 у справі №927/149/22</i></p>	

СОЛІДАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ПРОМІЖНІ ВИСНОВКИ

Судова палата для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду сформуvala такі висновки про застосування норм права, відповідно до яких належне телеологічне тлумачення положень частини шостої статті 34 КУзПБ полягає в такому:

- порушення вимоги Закону своєчасно звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство є підставою для стягнення з винного члена органу управління боржника збитків, спричинених таким порушенням, на користь боржника;
- належним позивачем за вимогою про стягнення збитків є як кредитор, так і боржник;
- якщо суд виявив порушення законодавчої вимоги своєчасно звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство, такий висновок відображається у мотивувальній, а не резолютивній частині рішення;
- кошти, стягнені із суб'єкта солідарної відповідальності, є коштами боржника, які, зокрема, включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані для задоволення вимог кредиторів лише у порядку черговості, встановленому КУзПБ.

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який за заявою ліквідатора покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника при наявності підтвердження вини вказаних осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності. Для застосування такої відповідальності необхідним є встановлення судом складових елементів господарського правопорушення як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю правовою природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам.

Суб'єктами субсидіарної відповідальності є :

- 1) засновники (учасники, акціонери);
- 2) керівники боржника;
- 3) інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії.

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду ухвалив постанову від 19 червня 2024 року у справі №906/1155/20 (906/1113/21) де вказав висновки про застосування норм права, щодо субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство.

Підставою для передачі вказаної справи на розгляд палати стала необхідність:

- вирішити питання щодо наявності/відсутності підстав для відступу від правової позиції про право вимоги щодо субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство, викладеної Верховним Судом у складі колегії суддів палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду в постанові від 26.05.2021 у справі № 912/2007/18;
- уточнити правову позицію щодо моменту виникнення права вимоги субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство, зокрема, до завершення формування у ліквідаційній процедурі боржника ліквідаційної маси та продажу майна боржника, що увійшло до складу ліквідаційної маси, до завершення розгляду у межах справи про банкрутство майнових спорів, стороною в яких є боржник тощо за правилами статті 7 КУзПБ.

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Виявлення передумов притягнення до субсидіарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 19.06.2024	Висновки про застосування норм права після 19.06.2024 відповідно до постанови у справі Верховного Суду у справі № 906/1155/20 (906/1113/21)
<p>Ч. 3 ст. 44 КУзПБ, виявлення ознак фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства є обов'язком розпорядника майна*.</p>	<p>Висновок щодо передумов для субсидіарної відповідальності формується у звіті ліквідатора за результатами здійснення ним аналізу фінансового стану банкрута, а згідно зі змінами, внесеними Законом від 13.07.2023 № 3249-IX, у складеному відповідно до Методичних рекомендацій висновку за результатами здійснення аналізу фінансового стану банкрута (про наявність чи відсутність ознак доведення до банкрутства; абзац п'ятий частини першої статті 61 КУзПБ)*.</p>
<p><i>*безпосередньо норма права, яка не викликала у судовій практиці подвійного тлумачення</i></p>	<p><i>*В окремій думці до постанови у справі Верховного Суду у справі №906/1155/20 (906/1113/21) вказано, що те, ким саме встановлена обставина доведення до банкрутства (розпорядником майна боржника чи ліквідатором) не має значення для вирішення питання щодо наявності чи відсутності підстав для задоволення вимог про покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями Боржника перед його кредиторами, за умови, коли не настав момент, з яким за законом у ліквідатора виникає право ініціювати питання про покладення субсидіарної відповідальності у справі про банкрутство через незавершену процедуру формування ліквідаційної маси Боржника.</i></p>

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Визначення потерпілого у випадку розгляду заяви про покладення субсидіарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 19.06.2024	Висновки про застосування норм права після 19.06.2024 відповідно до постанови у справі Верховного Суду у справі № 906/1155/20 (906/1113/21)
<p>Колегія суддів Верховного Суду дійшла висновку, що у разі заявлення вимог ліквідатора у справі про банкрутство про покладення субсидіарної відповідальності на декількох осіб (учасників/засновників, керівників, інших осіб) та у разі не встановлення таких вимог (щодо спільно завданої шкоди), наявність елементів складу цивільного правопорушення щодо кожного з відповідачів (осіб, які притягуються до субсидіарної відповідальності) та неподільність завданої шкоди щодо кожної з цих осіб - має бути обов'язково встановлена, в тому числі і з метою задоволення заяви потерпілого (у разі її подання) про визначення відповідальності кожної особи у частці відповідно до ступеня її вини; у випадку неподання такої заяви усі особи несуть солідарну відповідальність.*</p>	<p>Потерпілою особою є банкрут, щодо якого відкрито ліквідаційну процедуру.</p> <p>Саме банкрут, від імені якого діє ліквідатор (арбітражний керуючий), у порядку, визначеному статтею 61 КУзПБ, звертається з вимогою до третіх осіб, з вини яких настало банкрутство боржника.</p>
<p><i>Постанова Верховного Суду від 02.08.2024 у справі № 908/314/18</i></p>	
<p><i>*тобто якщо виходити з аналізу того, що тільки ліквідатор банкрута має право подавати заяву про притягнення до субсидіарної відповідальності і зважаючи на те, що він діє в інтересах та від імені боржника у справі про банкрутство, то можна дійти висновку, що потерпілою особою як до 19.06.2024 так і після був банкрут</i></p>	

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Розмір (сума) субсидіарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 19.06.2024	Висновки про застосування норм права після 19.06.2024 відповідно до постанови у справі Верховного Суду у справі № 906/1155/20 (906/1113/21)
<p>Щодо розміру субсидіарної відповідальності: розмір вимог ліквідатора до третіх осіб, які згідно із законодавством несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, за приписами абз. 1 ч. 5 ст. 41 Закону про банкрутство (до 21.10.2019), абз. 1 ч. 2 ст. 61 КУзПБ визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.</p>	<p>Сума вимог кредиторів, яка підлягає погашенню за правилами статті 64 КУзПБ, однак залишилась непогашеною в процедурі банкрутства за правилами цієї статті через недостатність майна банкрута, і є розміром субсидіарної відповідальності.</p>
<p><i>Постанова Верховного Суду від 22.04.2021 у справі № 915/1624/16</i></p>	

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Момент з якого настає право ліквідатора подавати заяву про притягнення до субсидіарної відповідальності

Висновки про застосування норм права до 19.06.2024	Висновки про застосування норм права після 19.06.2024 відповідно до постанови у справі Верховного Суду у справі № 906/1155/20 (906/1113/21)
Аналогічні висновки щодо моменту покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника втілено в актуальній правовій позиції, сформульованій Верховним Судом у постановках від 10.06.2020 у справі № 911/3513/16, від 17.06.2020 у справі № 923/590/18, від 14.07.2020 у справі № 904/6379/16, від 24.02.2021 у справі № 902/1129/15 (902/579/20) та від 07.11.2023 у справі № 908/3468/13. *	Право ліквідатора подати заяву про покладення субсидіарної відповідальності виникає не раніше ніж після завершення реалізації об'єктів, включених до ліквідаційної маси банкрута, та розрахунків з кредиторами на підставі проведення такої реалізації у ліквідаційній процедурі.
<i>*Тобто аналіз судової практики Верховного Суду як до 19.06.2024 так і після свідчить про єдиний підхід щодо визначення моменту, коли ліквідатор банкрута має право подавати заяву про притягнення до субсидіарної відповідальності</i>	

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Позовна давність

Висновки про застосування норм права до 19.06.2024

Висновки про застосування норм права після 19.06.2024 відповідно до постанови у справі Верховного Суду у справі № 906/1155/20 (906/1113/21)

Ухвалення господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом є тою обставиною, яка свідчить що ліквідатор довідався або міг довідатися про наявність ознак доведення до банкрутства юридичної особи-боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі з вини керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії.

А тому, беручи до уваги, що за наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника заява про покладення субсидіарної відповідальності може бути подана виключно тоді, коли за результатами проведення ліквідаційної процедури боржника буде встановлена недостатність майна боржника для повного задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство, що вказуватиме на порушення тих прав, які підлягають захисту через правовий інститут субсидіарної відповідальності (пункт 9.17), Суд доходить висновку, що встановлення недостатності майна боржника для задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство є тією обставиною, з якою закон пов'язує початок перебігу позовної давності за вимогами про субсидіарну відповідальність у справі про банкрутство.

Постанови Верховного Суду від 17.03.2020 у справі № 10/5026/995/2012, від 02.09.2020 у справі № 923/1494/15, від 10.12.2020 у справі № 922/1067/17, від 10.06.2021 у справі №5023/2837/11

СУБСИДІАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

ПРОМІЖНІ ВИСНОВКИ

Зважаючи на зміну судової практики, важливу роль в ефективності застосування субсидіарної відповідальності почали відігравати господарські суди у провадженні яких перебувають справи про банкрутство та арбітражні керуючі, які мають повноваження ліквідаторів банкрутів.

Зокрема, господарські суди тепер повинні з використанням принципу «процесуальної економії» швидко вчиняти розгляд по суті спорів, які виникають в межах провадження у справі про банкрутство і стосуються майна боржника та спорів, які стосуються продажу ліквідаційної маси.

Ліквідатори тепер повинні швидко і ефективно вчиняти заходи щодо проведення ліквідаційної процедури, повернення майна боржника та розрахунків з кредиторами, оскільки тільки по завершенню вказаних заходів виникає право на подання заяви про притягнення до субсидіарної відповідальності.

Наведене вкотре доводить, що судова практика у справах про банкрутство може бути суттєво змінена постановами судової палати для розгляду справ про банкрутство.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!